

ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (พ.ศ.2368-พ.ศ.2464)

นางสาว ศรีสุมภ์ ช่างสกุล

ศูนย์วิทยทรัพยากร
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2530

ISBN 974-567-922-4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

013011

i10296189

CHANGE WITHIN THE SANGHA :
A CASE STUDY OF DHAMMAYUTTIKANIKĀYA (1825-1921)

Miss Srisupon Choungsakul

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1987

ISBN 974-567-922-4

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย

(พ.ศ.2368-พ.ศ.2464)

โดย

นางสาว ศรีสุพร ช่างสกุล

ภาควิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

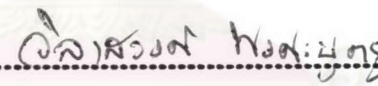
อาจารย์สายชล วรรณรัตน์

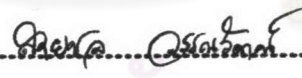

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร. ดาวร วัชรภักย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ หงตะบุตร)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์สายชล วรรณรัตน์)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง)

.....กรรมการ
(อาจารย์ฉลอง สุนทราวาณิชย์)

หัวข้อวิทยานิพนธ์   ความเปลี่ยนแปลงของ คณะสงฆ์ : ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย
(พ.ศ. 2368 - พ.ศ. 2464)
ชื่อนิสิต   นางสาวศรีสุพร ช่วงสกุล
อาจารย์ที่ปรึกษา   อาจารย์สายชล วรรณรัตน์
ภาควิชา   ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา   2529

บทคัดย่อ

ในช่วงที่สังคมไทยคลี่คลายเปลี่ยนแปลงจากสังคมจารีตเป็นสังคมสมัยใหม่และมีการก่อตัวของ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงของ คณะสงฆ์ที่มีปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในคณะสงฆ์ในระยะดังกล่าวได้แก่ การสถาปนาธรรมยุติกนิกาย ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนแนวความคิดทางพุทธศาสนา ตลอดจนบทบาททั้งต่อคณะสงฆ์และต่อสังคมไทยได้ด้วยดี จนสามารถดำรงรักษาฐานะและบทบาทสำคัญในสังคมไทยไว้ได้

วิทยานิพนธ์นี้มุ่ง ศึกษาธรรมยุติกนิกายในบริบททางประวัติศาสตร์ เพื่อจะเข้าใจธรรมยุติกนิกายอย่างลึกซึ้งและรอบด้านขึ้น โดยวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลโดยตรงให้เกิดการสถาปนาธรรมยุติกนิกาย หลักการของธรรมยุติกนิกาย ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของผู้นำธรรมยุติกนิกาย โดยเฉพาะแนวความคิดเรื่องกรรม แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์และเป้าหมายของชีวิต ตลอดจนแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ และความเปลี่ยนแปลงด้านบทบาทของธรรมยุติกนิกายต่อคณะสงฆ์และต่อสังคมส่วนรวมในระหว่าง พ.ศ. 2368 - 2464

ผลจากการวิจัย ทำให้ได้พบความรู้ใหม่ที่สำคัญคือ การสถาปนาธรรมยุติกนิกายมิได้เกิดจากปัจจัยทางการเมืองเท่านั้น แต่เกิดจากลักษณะทางอัตตวิสัยของผู้ทรงสถาปนานิกายนี้ด้วย ส่วนในด้านแนวความคิดของผู้นำที่สำคัญของธรรมยุติกนิกายมีลักษณะมนุษยนิยม เหตุผลนิยม และสังคมนิยม ปรากฏว่ามีการเน้นความคิดเรื่องกรรมและผลของกรรมในชาตินี้เป็นอย่างมาก แนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในระยะแรกยังคงอธิบายถึงมนุษย์ด้วย ความคิดทางพุทธศาสนาทั้งหมด

แต่ในระยะหลัง ผู้นำธรรมยุติกนิกายจะทรงนำความรู้จากตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับคำอธิบายของพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน ส่วนเป้าหมายของชีวิตเปลี่ยนจากนิพพานมาเป็นการเน้นให้ประพฤติกดีเพื่อประโยชน์ในชาตินี้ โดยผู้นำธรรมยุติกนิกายในระยะแรกทรงเน้นการประพฤติกดีและทำหน้าที่ในหน่วยย่อยของสังคมที่จะส่งผลให้ปัจเจกบุคคลปราศจากทุกข์ ส่วนผู้นำธรรมยุติกนิกายในระยะหลังจะเน้นการประพฤติกดี ในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับรัฐ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับคนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อความเจริญและความเป็นเอกราชของชาติ

สำหรับบทบาทของธรรมยุติกนิกายทั้งต่อคณะสงฆ์และต่อสังคมจะค่อย ๆ ขยายมากขึ้น ทั้งนี้โดยสัมพันธ์กับฐานะของธรรมยุติกนิกายที่เปลี่ยนจากการเป็น "สำนัก" มาเป็น "คณะ" สัมพันธ์กับแนวความคิดของผู้นำธรรมยุติกนิกายในแต่ละช่วง และสัมพันธ์กับพัฒนาการของรัฐ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วย

ศูนย์วิทย์ทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

political reasons alone, but also from the personal experiences of the sect's founder (King Rama IV). The thoughts of the leading figures in the Dammayuttikanikāya had a humanistic bent, and also emphasized reason and realism. There was much emphasis too on karma and the results of karma in this life. At first, ideas on mankind were expressed wholly in terms of religion, but later on the leaders of the Dammayuttikanikāya blended Western knowledge with Buddhist thought and beliefs. The purpose of life changed from a quest to attain nibbana (nirvana) to being one which emphasizes good and useful behaviour in this life. The sect's leaders initially stressed the importance of an individual's good behaviour and devotion to duty in his or her own field of activity, conduct which will result in a release from dhukka (suffering). Later, the sect's leaders stressed the importance of an individual's good social behaviour within the state, especially social relations between the king and various groups of people which would serve to increase the prosperity of the country and safeguard the independence of the nation.

The role of the Dammayuttikanikāya, both in relation to the Sangha and to society as a whole, steadily expanded, owing to its change of states from being a thought of its leaders (in each phase), and to the formation of an absolutist state.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี สืบเนื่องมาจากบุคคลที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากคือ คุณแม่ คุณพ่อ ผู้ซึ่งเห็นความสำคัญและให้ความสนับสนุนในการศึกษาของลูกและอาจารย์สายชล วรรณรัตน์ ผู้ให้คำแนะนำ คำสั่งสอนทางวิชาการอันทรงคุณค่ากับลูกศิษย์ด้วยความห่วงใยและเอาใจใส่ในการเขียนวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยในฐานะของลูกศิษย์ของกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ด้วยความเคารพและซาบซึ้งในพระคุณของปวงชนนิยบุคคลทั้งสอง

ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์วิลาสงศ์ พงศ์บุตร รองศาสตราจารย์ ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง อาจารย์ฉลอม สุนทราวาณิชย์ ที่กรุณาให้คำแนะนำอันมีประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และขอกราบขอบพระคุณ ดร.ธีรวัต ณ บ่อมเพชร ที่ได้กรุณาแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษ รวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์พิหาคา ยิ่งเจริญ และศาสตราจารย์ปิยนาด บุนนาค

นอกจากนี้ขอขอบคุณพี่อ้อค พี่อ๊อค น้องออค และน้องเล็กที่ได้ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจ ตลอดระยะเวลาการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกคนและคุณภัษราพร ช่างแก้ว คุณอรรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ที่ได้ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นในการทำวิทยานิพนธ์ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งคุณสมพร ปลื้มกุศล(ตั้งคำ) ที่ได้ช่วยพิมพ์วิทยานิพนธ์ให้เป็นอย่างดีและประทับใจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. วัตถุประสงค์นิทกนิกายในเขตกรุงเทพฯ และหัวเมืองในช่วง พ.ศ. 2367-2394.....	19
2. การขยายตัวของ ธรรมยุติกนิกายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว.....	69
3. เปรียบเทียบการปกครอง ของ ธรรมยุติกนิกายกับมหานิกาย.....	70
4. เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองฝ่ายอาณาจักรกับฝ่ายสังฆมณฑล.....	73
5. เปรียบเทียบการจัการคณะส่วนปกครองกับพระ ราชนูปถุฑิตลักษณะ ปกครอง ของ คณะสงฆ์.....	78
6. ทำเนียบสมณศักดิ์.....	85
7. เปรียบเทียบหลักสูตรฝ่ายรามัญกับหลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย.....	102
8. เปรียบเทียบหลักสูตรระเบียบวิธีธรรมกับส่วนที่แก้ไขเพิ่มเติม.....	111
9. เปรียบเทียบหลักสูตรของ มหามกุฏราชวิทยาลัยกับแบบการจัการที่ศึกษา หัวเมือง.....	133
10. แสดงจำนวนโรงเรียนและนักเรียนในมณฑลต่าง ๆ (ยกเว้นมณฑลกรุงเทพฯ) ในระหว่าง พ.ศ. 2440-2445.....	139

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญตาราง.....	ฅ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
2. การสถาปนาธรรมยุติกนิกาย.....	4
3. แนวความคิดของ ธรรมยุติกนิกาย.....	21
4. บทบาทของ ธรรมยุติกนิกายต่อคณะ สงฆ์.....	63
5. บทบาทของ ธรรมยุติกนิกายต่อสังคม.....	118
6. สรุปการวิจัยและ ข้อเสนอแนะ.....	154
เอกสารอ้างอิง.....	158
ประวัติผู้เขียน.....	178

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย